

Quaderns de Construcció de Pau

El diàleg de pau a Turquia i la dimensió de gènere.

Aprenentatges per a una mirada
transformadora dels processos de pau
des d'una perspectiva feminista

Ana Villellas Ariño
Juny de 2015

AMB EL SUPORT DE:

Agència Catalana
de Cooperació
al Desenvolupament

Quaderns de Construcció de Pau és una publicació de l'Escola de Cultura de Pau que té l'objectiu de difondre i apropar al públic interessat les investigacions que es duen a terme en aquesta institució en l'àmbit de la construcció de la pau. Els quaderns d'investigació seguiran tres línies de treball fonamentals. En primer lloc s'oferiran documents d'anàlisi sobre diferents temes d'actualitat, aportant reflexions de caràcter acadèmic. En segon lloc, s'elaboraran documents en els que es formularan propostes que facilitin la intervenció dels actors implicats en els diferents àmbits de la construcció de la pau. Finalment s'elaboraran monogràfics d'anàlisi de conflictes armats, tensions, processos de pau o processos de rehabilitació postbèl·lica que estan tenint lloc actualment fruit de l'anàlisi sobre el terreny del personal investigador de l'Escola de Cultura de Pau.

Índex

Introducció.....	5
El procés d'Imrali: nou intent de diàleg.....	6
Aproximacions al procés de pau des d'una perspectiva de gènere.....	8
Les dones kurdes, en el procés de pau i en la taula de diàleg.....	8
Una agenda de gènere en el procés de diàleg?.....	11
Factors d'oportunitat per al procés de diàleg en clau de gènere.....	12
Obstacles, riscos i reptes des d'una perspectiva de gènere.....	13
Conclusions.....	15
Recomanacions.....	16
Bibliografia.....	17
Escola de Cultura de Pau (UAB).....	19

RESUM

Aquest informe analitza el procés de diàleg entre Turquia i el PKK, conegut com el Procés d'Imrali, des d'una perspectiva de gènere, identificant tant finestres d'oportunitats com riscos i obstacles a la participació de les dones i a la incorporació d'una agenda transformadora en clau de gènere. A les dificultats generals a les que ha hagut de fer front el procés de pau des dels seus inicis a principis de 2013 –incloent els interrogants sobre la voluntat política real de solució del conflicte, la fragilitat dels mecanismes del procés i la volatilitat interna i regional–, s'afegeixen obstacles específics de gènere relatius a les resistències a la participació de les dones. Tot i així, durant 2015 va donar-se llum verda a la participació formal del moviment de dones kurdes al procés de diàleg. Son moltes les demandes específiques i transversals de les dones, com també són molts els reptes i interrogants en clau de gènere.¹

1. L'elaboració d'aquest informe ha rebut el suport de l'Agència Catalana de Cooperació al Desenvolupament (ACCD). Les informacions i opinions recollides en aquest informe són responsabilitat exclusiva de l'autora. Aquest informe és resultat d'una recerca realitzada a Diyarbakir al març de 2015, així com de recerca a Turquia i Europa en anys anteriors i recerca amb fons secundàries en el marc del Programa de Conflictes i Construcció de Pau de l'Escola de Cultura de Pau. L'autora agraeix a les persones que han contribuït a fer possible aquest informe.

Introducció

La crisi a Síria i el desafiament d'ISIS a Síria i l'Iraq han reobert la qüestió kurda a l'Orient Mitjà, afegint nous factors i dinàmiques i elements de violència a la llarga història del conflicte kurd. La qüestió kurda afecta un grup de població estimat en entre 23-30 milions de persones a Síria, l'Iraq, Turquia i l'Iran i és hereva de l'aproximació colonial a la regió i dels processos en el s. XX de construcció d'estat, majoritàriament uniformitzadors i centralistes davant realitats de gran pluralitat identitària.² En el cas de Turquia –el país de la zona amb major nombre de població kurda (15-20% de la població), escenari d'una llarga història de relacions conflictives entre l'Estat i la seva població kurda des de la creació de la república de Turquia i d'un conflicte armat amb el PKK en els últims trenta anys–, l'actual context regional ha afegit nous elements de risc i oportunitat, accentuant la seva dimensió transfronterera i evidenciant la necessitat urgent d'una sortida al conflicte. No obstant això, el procés de diàleg entre Turquia i el PKK ha mantingut un perfil baix en l'agenda internacional. I encara més baix en aquesta agenda ha estat el perfil de la dimensió de gènere del procés de pau. Això contrasta amb l'etapa històrica crucial de la qüestió kurda de Turquia i de l'enorme esforç, històric, de les dones kurdes de Turquia per participar en el procés de pau, que ja ha donat fruits i que requerirà de noves empentes.

El conflicte armat entre Turquia i el PKK al voltant de qüestions d'estatus i identitàries ha marcat les últimes dècades de la qüestió kurda al país, amb un considerable llegat de devastació, especialment per a la població kurda: unes 40.000 víctimes mortals –principalment de combatents kurds/es–, al voltant de 17.000 assassinats no aclarits, unes 3.000 persones desaparegudes, entre un i tres milions de persones kurdes desplaçades, impacte de llarga durada d'anys de tortures, un nombre indeterminat de víctimes violència sexual com a arma de guerra –incloent tortura sexual i violacions–, diversos milers de pobles kurds destrossats o evacuats forçosament, feminització de la pobresa, desposseïció de terres i habitatges, trauma massiu entre la població kurda, entre d'altres.³ Així, els impactes específics de gènere s'afegeixen al llegat general, incloent la dimensió de gènere de les polítiques de discriminació educatives i lingüístiques i de marginació econòmica del sud-est, impactes esmentats de violència contra les dones, incloent violència sexual com a arma de guerra –principalment contra les dones, si bé també n'hi ha documentada contra els homes–, i impactes de les narratives militaristes amb un profund biaix de gènere, entre molts altres. Al seu torn, la violència no va ser exclusivament unidireccional de l'Estat contra la població kurda i també les guerrilles del PKK han fet servir la violència contra objectius civils, incloent a través d'atemptats i segrestos, incomplint així el dret internacional humanitari.

En paral·lel, de manera creixent, el conflicte també ha anat generant un llegat d'empoderament i poder popular, principalment entre la població kurda: pèrdua de la por, mobilització no violenta intergeneracional, autodefensa feminista, desenvolupament de capacitats autoorganitzatives, xarxes de suport mutu, mobilització de dones, entre d'altres qüestions.

La guerra a Turquia va viure els seus anys més difícils en els vuitanta i noranta. La primera i segona dècada dels 2000 va assistir a una reducció de la violència,

"Ceylan Bağrıyanık pot passar-se hores parlant i compartint amb nosaltres sobre com va el diàleg"

"Ens va xocar llegir que en un procés no es va assolir acord sobre un punt i que això va engegar a rodar nou anys de diàleg"

Gozde Engin, Comitè de Diplomàcia, KJA

2. Yildiz, Kerim. *The Kurds in Turkey. EU accession and Human Rights*, Pluto Press, 2005; McDowall, David, *A Modern History of the Kurds*, I.B. Tauris, 2009; Phillips, David, *The Kurdish Spring: A New Map of the Middle East*, Transaction Publishers, 2015.

3. Yildiz, Kerim. *The Kurds in Turkey. EU accession and Human Rights*, Pluto Press, 2005; Kurdish Human Rights Project, *The increase in Kurdish women committing suicide*, European Parliament, Directorate General Internal Policies of the Union, Policy Department C, Citizen Rights and Constitutional Affairs, PE. 393.248, juny de 2007; Altınay, Ayşe Gül, *The myth of the military-nation. Militarism, Gender and education in Turkey*, Palgrave Macmillan, 2004; entrevistes amb organitzacions de drets humans, Istanbul, Ankara i Diyarbakir, 2010.

però no a la seva desaparició. De fet, amb el rerefons de la guerra a Síria i després del col·lapse d'intents de converses de pau l'any 2011, l'any següent va suposar un retorn a nivells de violència dins de Turquia no vistos des dels noranta. Així, el potencial desestabilitzador del conflicte kurd a Turquia segueix en peu, amb riscos latents crònics de retorn a la violència.

En els últims anys la qüestió kurda de Turquia ha assistit a intents de resolució dialogada. Amb algun precedent ja en els noranta, mesures erràtiques en els anys 2000 (Apertura Kurda, posteriorment anomenada Iniciativa de Democratització) i després del col·lapse el 2011 de l'anomenat diàleg d'Oslo,⁴ des de començaments de 2013 Turquia i el PKK han estat immersos en una nova etapa de diàleg de pau coneguda com el Procés de Imrali, que a mitjan 2015 encara no havia passat de l'etapa preparatòria a les negociacions formals, però amb la qual les parts aspiraven a solucionar el conflicte (amb èmfasi de Turquia en la necessitat de fi de la violència, desarmament i ordre públic, i focus del moviment kurd en les demandes de reformes). Es tracta a més d'un procés de diàleg profundament influït per la dimensió de gènere i en el qual el moviment de dones del moviment kurd ha ocupat un lloc central. Així, el conflicte i el diàleg de pau no versa només sobre l'estatus (identitari, administratiu, polític) de la població kurda en general, sinó –i de manera significativa– sobre l'estatus i autonomia de les dones kurdes –ciutadanes de tercera al llarg de la història de la qüestió kurda, víctimes i subjecte actiu– i, per tant, es podria dir que també sobre l'estatus de les dones de la república de Turquia en el seu conjunt.

En tot cas, les eleccions generals a Turquia de juny de 2015 –en què l'oficialista AKP ha perdut la majoria absoluta i en què el pro-kurd HDP ha superat el llindar del 10%, aconseguint 80 escons i un 13,12% del vot– obren la porta a nombrosos interrogants sobre futurs escenaris polítics al país i interrogants sobre el futur immediat del procés d'Imrali. El procés de diàleg va arribar a les eleccions pràcticament paralitzat. Sense entrar a projectar escenaris futurs encara incerts, aquest informe se centra en les dinàmiques d'evolució del procés d'Imrali, en tant que poden ser d'utilitat per etapes posteriors, ja siguin en el marc de continuïtat amb el procés d'Imrali o en futurs nous intents de diàleg.

Així, aquest informe analitza de manera no exhaustiva l'actual procés de pau a Turquia des

d'una perspectiva de gènere, tant pel que fa al procés formal de diàleg entre Turquia i el PKK (format negociador, mecanismes de participació i demandes, entre d'altres), com al procés de pau en sentit ampli, entès no només com la taula (o espai) formal de diàleg sinó com un procés amb múltiples actors que participen en iniciatives de pau a diferents nivells i que s'inscriu en un procés de llarg termini. L'anàlisi sobre l'espai formal i el procés de pau en el seu conjunt presta atenció també als factors que han facilitat la creixent participació de les dones, així com a les dificultats i obstacles generals i específics de gènere.

El procés d'Imrali: nou intent de diàleg

Després d'intents anteriors fracassats, Turquia i el PKK van començar entre finals de 2012 i inicis de 2013 un nou procés de pau. Passaria a conèixer-se com el procés d'Imrali, pel nom de la presó d'alta seguretat situada en una illa de mateix nom i accés restringit en la qual roman empresonat el màxim líder del PKK, Abdullah Öcalan, des de 1999. L'objectiu del procés és arribar a una solució negociada al conflicte entre les parts. Les principals qüestions de fons continuen sent, bàsicament, les presents en els últims anys: dimensió identitària i cultural, dimensió de participació política i democratització, autogovern, solució al futur de les guerrilles, figura d'Öcalan. Com s'explicarà més endavant, les demandes específiques de gènere i la perspectiva de gènere en les demandes generals han anat guanyant força, si bé està per veure com evolucionarà el propi procés de pau en el període post-electoral.

El procés d'Imrali constitueix un nou intent de resolució, que se suma a anteriors acostaments i contactes entre l'Estat i el PKK, de signe divers. A diferència del fallit diàleg d'Oslo, el procés d'Imrali transcorre oficialment sense participació de terceres parts internacionals davant la negativa de Turquia a la mediació o la facilitació d'actors internacionals. Tot i així, entre 2014 i 2015 estava en discussió la possibilitat de mecanismes per a terceres parts locals. Es diferencia també del diàleg d'Oslo per la seva relativa projecció pública, enfront de la confidencialitat del diàleg d'Oslo, i pel reconeixement públic explícit de Turquia a la

4. Çandar, Cengiz, "Leaving the mountain": How may the PKK lay down the arms? Freeing the Kurdish question from violence, TESEV, 2012; Jenkins, Gareth, "The Rising Bar: Prospects for the Kurdish Issue after the Turkish General Election", *Turkish Analyst*, vol. 8, no.10, 2015; Escola de Cultura de Pau, "Turquía" a Base de Datos sobre Conflictos y Construcción de Paz. <http://escolapau.uab.es/conflictosypaz/ficha.php?idfichasubzona=166¶midioma=0>.

figura del màxim líder del PKK, Abdullah Öcalan, com a interlocutor vàlid.

El procés de diàleg es va concebre inicialment com un procés amb tres grans fases: retirada de les guerrilles de Turquia; reformes de democratització; i retorn i normalització de les persones combatents, entesa com reintegració. Tres fases amb grans implicacions de gènere, donat els impactes específics de gènere del conflicte, el pes del gènere en els processos de militarització, i l'elevada presència de dones al PKK, incloent com a combatents, entre d'altres.

L'any 2013 va ser l'any de l'inici, amb èxits que encara es sostenen, com l'alto el foc del PKK, respost tàcitament per l'Exèrcit. Com a d'altres conflictes, també en el cas de Turquia l'alto el foc ha tingut importància des d'una perspectiva de gènere, ja que disminueix els nivells de militarització i d'exacerbació de rols de gènere, fa augmentar la seguretat humana –també i, de manera específica, per a les dones–, genera més oportunitats per a iniciatives civils –incloent més possibilitats de participació, mobilització pública i apoderament d'altres sectors de població– i redueix l'entorn de tensió psicosocial, sociopolítica i militar, aspectes sovint destacats pel moviment i grups de dones.

No obstant això, no va ser possible el 2013 ni el 2014 passar a una fase de negociacions reals davant la falta d'un marc concertat i de certa base de pre-acord clar, a més d'altres factors destacats (impacte de la crisi regional i de la dimensió regional de la qüestió kurda a Turquia; tensions polítiques i socials internes a l'escenari turc; incertesa sobre el grau de voluntat política de resoldre el conflicte; desconfiança mútua crònica, etcètera). Així es va evidenciar a l'any 2013 en els desacords i acusacions mútues sobre incompliments de compromisos referits a la retirada de les guerrilles kurdes al nord de l'Iraq i a les reformes democratitzadores a emprendre. El PKK va acusar Turquia de no dur a terme les reformes compromeses i Turquia va acusar el PKK de no complir en la seva totalitat amb el compromís de retirada de les guerrilles. Tot això apuntava a la manca d'un marc consensuat i verificable sobre aspectes de procediment i de fons. Així, durant 2013 i 2014 el procés es va moure entre avenços i retrocessos erràtics i parcials i dubtes sobre el

grau de voluntat i compromís real però sense que arribés mai a descarrillar del tot el procés i enmig de senyals sobre les dificultats reals per donar pas a un procés negociador real basat en un marc consensuat. Alhora, paradoxalment entre 2014 i començaments de 2015 va transcendir un major èmfasi en assentar les bases del procés de diàleg, amb l'aprovació el 2014 pel Parlament turc d'un marc de garanties legals per al diàleg, l'ampliació de la delegació kurda entre finals de 2014 i 2015 i discussions sobre possibles nous mecanismes (ex. establiment d'un equip negociador que acompanyés a Öcalan dins de presó, creació d'un comitè local de supervisió del diàleg), entre d'altres aspectes. No obstant això, continuaven de fons dubtes i dificultats, principalment en relació a la existència o no de voluntat real de Turquia per a resoldre el conflicte i sobre les visions i procediments per a fer-ho.

A la fi de 2014 es va arribar a concebre el 2015 com un any en què havien de començar les negociacions reals d'acord amb les expectatives enunciades pels actors en conflicte. En aquesta direcció es va interpretar la compareixença conjunta de representants del Govern turc i de la delegació kurda a finals de febrer de 2015 (coneguda com la declaració de Dolmabahçe), en la qual es van enunciar 10 punts transmesos per Öcalan com a elements bàsics a abordar en les negociacions i en la qual el Govern es va comprometre amb el diàleg.⁵ El missatge d'Öcalan durant la festivitat del Newroz de 2015, envoltat de grans expectatives prèvies, va fer una crida a un futur escenari de desarmament sobre la base d'uns consensos mínims i va demanar al PKK la celebració d'un congrés en aquesta direcció. Per la seva banda, el PKK va assenyalar que aquest escenari només es donaria si es donaven passos i reformes per part del Govern. El Govern, en canvi, es va centrar en l'exigència d'abandonament d'armes, passant per alt les demandes de consensos per avançar. A més, en aquest primer trimestre del 2015 es va accentuar la retòrica de confrontació, en el context preelectoral, i el president turc va desautoritzar la declaració de Dolmabahçe, va rebutjar l'establiment de mecanismes locals de supervisió i va revocar l'aproximació post-2005 de reconeixement de l'existència de la qüestió kurda. Els següents mesos previs a les eleccions van veure una escalada encara major de la retòrica

5. Els deu punts enunciats, segons van ser transcrits en premsa, van ser: política democràtica, definició i continguts; resolució democràtica i reconeixement de les dimensions nacional i local de la solució al conflicte; garanties legals i democràtiques de ciutadania lliure; relació entre política democràtica, estat i societat i la seva institucionalització; dimensions socioeconòmiques del procés de resolució; aproximació a la relació entre democràcia i seguretat en el procés de manera que es protegeixi l'ordre públic i les llibertats; solucions legals i democràtiques als problemes que afecten les dones, la cultura i l'ecologia; comprensió pluralista del concepte d'identitat, la seva definició i reconeixement; reconeixement d'una república democràtica, terra i poble comú, amb criteris democràtics i en un sistema democràtic pluralista amb garanties legals i constitucionals; nova constitució que interioritzi aquesta transformació democràtica.

de confrontació, així com incidents de seguretat, incloent nombrosos atacs contra seus de l'HDP, també mortífers. Està per veure si l'escenari postelectoral recompon part del procés, passada la tensió del cicle electoral.

Aproximacions al procés de pau des d'una perspectiva de gènere

La major part de les anàlisis sobre el procés d'Imrali obvien la dimensió de gènere així com el paper de les dones en el mateix assumint un discurs aparentment neutre al gènere –en contrast amb la visibilitat mediàtica donada a les guerrilles kurdes del PKK a Síria, visibilitat influïda també per biaixos de gènere patriarcals. No obstant això, l'actual procés d'Imrali ha estat imbuït des dels seus inicis de les dinàmiques de gènere que, de manera més o menys visible, caracteritzen de manera contextualitzada i situada a tot espai o procés en qualsevol lloc, en interacció amb les altres múltiples dinàmiques i factors en joc, arrelades en les estructures heteropatriarcals de l'Estat turc i de les seves societats. Les dinàmiques de gènere que de manera tan profunda i interseccional han afectat el conflicte armat –amb múltiples impactes diferenciats en homes i dones, factors de gènere en els rols i posicions, agendes de gènere, etcètera– es projecten també sobre el procés de pau.

L'envergadura de la dimensió de gènere va quedar clara ja des de l'inici del procés de diàleg. L'assassinat a París de tres destacades dones kurdes del moviment de dones i del moviment kurd poc després del començament del procés de diàleg d'Imrali a principis de 2013 va tenir diversos significats, juxtaposats. Es pot interpretar no només com una amenaça o una advertència contra el naixent procés de pau en general i un indicador sobre l'existència de possibles *spoilers* amb gran capacitat de desestabilització, sinó també com un atac contra el moviment de dones kurdes. Les assassinades eren Sakiné Cansız, cofundadora del PKK; Fidan Doğan, representant a París del Congrés Nacional del Kurdistan (KNK, amb base a Brussel·les) i molt activa en l'àmbit internacional i diplomàtic; i Leyla Söylemez, jove activista. Individualitats i cares visibles d'un moviment organitzat i massiu, el de les dones kurdes, els orígens organitzatius del qual es remunten als anys

noranta i que s'ha articulats com una veu pròpia i de pes dins del moviment kurd, amb estructures pròpies, debats i demandes. El moviment de dones kurdes no és un apèndix del moviment kurd, és una part vital en el conjunt del moviment, i especialment activa en el procés de pau.

Hauria continuat el procés de diàleg a Turquia o un altre país si s'hagués assassinat a tres destacades figures masculines, al nivell equivalent a les assassinades? ¿I si les víctimes haguessin estat representants turques de diversos nivells? ¿I representants turcs? Sense entrar en especulacions, davant aquella declaració de guerra, el moviment de dones kurdes i el moviment kurd va mobilitzar una resposta activa de continuació del diàleg i d'exigència d'investigació sobre els fets i persecució dels autors –públicament, el moviment kurd va acusar Turquia de la matança. A més de en clau pro-kurda, els assassinats van acabar adquirint un nou significat també en clau de solidaritat feminista internacional i de denúncia contra la persecució de la lluita i activisme polític de les dones.

Les dones kurdes, en el procés de pau i en la taula de diàleg

Si entenem els processos de pau en un sentit ampli, les dones kurdes sempre han estat participants. De fet, han estat co-participants i co-protagonistes en tots els àmbits i estratègies de la qüestió kurda, tant en la guerra com en els intents de resolució: des de la lluita armada a les estratègies socials i polítiques, especialment arran de la seva major articulació i autonomia organitzativa a partir dels anys noranta, empresa en part com a resposta al biaix patriarcal, obstacles i limitacions afrontades dins del moviment kurd.⁶ En aquest sentit, la seva participació en les iniciatives dialogades per a la resolució del conflicte forma part lògica del seu paper protagonista en el moviment kurd i de l'evolució seguida pel propi moviment kurd en el seu conjunt des de la seva aposta inicial per la violència armada fins a la seva priorització posterior de resolució negociada del conflicte i de normalització de la seva lluita social i política.

El format del procés d'Imrali inclou converses entre el mateix Öcalan i representants de l'Estat a través del servei turc d'intel·ligència (MIT per les

6. A les dones que s'anaven unint a les guerrilles del PKK en un inici se'ls assignaven les funcions que els homes del moviment kurd armat consideraven que eren les pròpies de dones, com cuinar i netejar. Les dones kurdes no van voler reproduir els rols i les estructures patriarcals a dins del moviment i es van anar organitzant per defensar la seva emancipació i empoderar-se. Entrevistes de grup amb activistes kurdes, Diyarbakir, març de 2015.

sigles en turc) i el seu màxim responsable Hakan Fidan. El procés ha involucrat també el viceprimer ministre Yalcin Akdoğan –i anteriorment Beşir Atalay–; a la Direcció d'Ordre Públic i Seguretat, liderada pel subsecretari Muhammed Dervişoğlu; al ministre de Justícia Bekir Bozdağ; al ministre d'Interior Efkan Ala; i al primer ministre Ahmet Davutoglu –després d'ascendir Recep Tayyip Erdogan a la presidència en els comicis presidencials de juliol de 2014. A la banda turca, ha estat el mateix Erdogan (com a primer ministre i com a president) el principal artífex del procés i el seu màxim responsable, mentre que de la banda kurda ho és Öcalan. És a dir, màxims dirigents homes i amb personalitats individuals fortes i carismàtiques, titllats en ocasions de megalòmans o egocèntrics. Tot i el lideratge màxim d'Öcalan, dins del moviment kurd sembla donar-se cert equilibri de poder entre Öcalan i el lideratge polític-militar a Qandil, segons apunten diversos analistes. I en aquest sentit, és significatiu assenyalar que el PKK va canviar el 2013 la seva estructura de lideratge, introduint per primera vegada el co-lideratge masculí-femení en la dirigència del KCK (estructura que a manera de “sistema” aglutina el moviment kurd, incloent les guerrilles, i que és lleial a la ideologia i comandament d'Öcalan), amb Bese Hozat com co-presidenta del KCK.⁷

A més de les converses entre els representants estatals i Öcalan, el format inclou també converses entre Öcalan i representants polítics i socials kurds,⁸ que visiten periòdicament al líder kurd a la presó amb autorització estatal i que al seu torn fan d'intermediaris entre Öcalan i el lideratge polític-militar del KCK, mitjançant reunions periòdiques de la delegació política kurda i els màxims quadres del KCK a Kandil (nord de l'Iraq); així com reunions entre el Govern turc i els representants polítics kurds; i entre representants polítics i socials kurds i el Govern de la Regió Autònoma del Kurdistan iraquiana. En aquest esquema de diàleg s'afegeixen els contactes i relacions de Turquia amb el govern kurd del Kurdistan iraquiana, així com els contactes

mantinguts entre Turquia i dirigents kurds del moviment kurd de Síria, vinculat al PKK.

Durant 2013 i 2014, les dones participants en el diàleg participaven com a representants del moviment kurd en general i no específicament del moviment de dones. Tot i així, la seva presència donava compte de la força i elevada presència de dones en el conjunt del moviment. En paral·lel, el moviment de dones vinculat al PKK va plantejar les següents demandes referides al format de les negociacions: presència del moviment de dones a la delegació kurda que participa en les negociacions; un sistema de participació igualitària per a les dones en tots els àmbits; representació igualitària de dones en totes les comissions que es puguin crear amb motiu de les negociacions i una comissió específica sobre dones.⁹

Al gener de 2015 les dones kurdes van aconseguir la participació directa d'una representant del moviment de dones kurdes a la delegació política-social kurda que interactua i fa de mitjancera amb el líder del PKK, amb el Govern turc, amb el lideratge polític-militar del PKK i amb el Govern kurd iraquiana. No va ser un èxit fàcil. Es va aconseguir un any després de plantejar-se, després de superar la resistència de Turquia a la seva participació.¹⁰ La consecució de la demanda va ser resultat del propi afany del moviment de dones i de la insistència en la mateixa per part del màxim líder del PKK, Abdullah Öcalan, que va exigir al Govern que l'activista kurda Bağrıyanık entrés a la delegació per poder començar el procés de pau, segons assenyalen les mateixes representants kurdes.¹¹ Representants del moviment kurd, homes i dones, assenyalen com a raons per a aquesta oposició i obstacles per part de Turquia la política regressiva del Govern de l'AKP en matèria de drets de les dones i la seva posició contrària a l'agenda de gènere que promou el moviment kurd i el moviment de dones kurdes.¹²

Així, des de gener de 2015 l'activista i escriptora kurda Ceylan Bağrıyanık va passar a participar a

7. Al juliol de 2013 va transcendir que a petició d'Öcalan el moviment kurd va acceptar la introducció d'una co-presidenta en el Consell Executiu del KCK. Així Bese Hozat va passar a ser co-presidenta del KCK al costat de Cemil Bayik -qui al seu torn va substituir a Murat Karayilan. A diverses declaracions, Hozat ha afirmat que el PKK és un partit de dones, que defensa la igualtat entre homes i dones. El co-lideratge polític-militar al màxim nivell es va afegir així al que ja existia a l'àmbit civil del moviment kurd.

8. Els primers representants kurds a reunir-se amb Öcalan en el marc del procés d'Imrali van ser Ahmet Türk –llavors co-president de la plataforma civil pro-kurda DTK, ex co-líder del partit kurd DTP i prestigiós dirigent kurd– i la representant parlamentària del partit kurd BDP Ayla Akat Ata. Des de llavors, la composició de la delegació kurda va anar canviant, supeditada en part als condicionaments i autorització legal de Turquia. En el seu últim període es va consolidar amb les següents persones participants: el vicepresident del grup parlamentari del BDP / HDP Idris Baluken; la vicepresidenta del grup parlamentari del BDP / HDP, Pervin Buldan; el parlamentari Sirri Süreyya Önder. Entre finals de 2014 i començaments de 2015 es va ampliar al president de DTK, Hatip Dicle i l'activista kurda Ceylan Bağrıyanık.

9. Gonul Kaya, representant del moviment de dones kurdes. Entrevista amb l'autora, Brussel·les, febrer de 2015.

10. Elif Kaya, representant de la Coordinació del KJA, entrevista de grup. Diyarbakir, març de 2015.

11. Elif Kaya, representant de la Coordinació del KJA, entrevista de grup. Diyarbakir, març de 2015.

12. Entrevistes a representants polítics i socials del BDP i del KJA, Brussel·les, febrer de 2015 i Diyarbakir, març de 2015.

la delegació kurda en qualitat de representant del moviment de dones. Coincidint amb aquestes dates, el propi moviment de dones donava un nou salt organitzatiu i va passar a constituir-se el febrer de 2015 com Congrés de Dones Lliures (KJA). La veu de Bağrıyanık en el procés de diàleg és la veu del KJA i del moviment massiu de dones al voltant del KJA. Al seu torn, Bağrıyanık és una figura bolcada amb el procés i el moviment de dones, la qual cosa facilita la socialització de la informació, la multiplicació de les discussions dins del moviment de dones i l'apropiació d'aquestes del diàleg de pau. "Ceylan Bağrıyanık pot passar-se hores parlant i compartint amb nosaltres sobre com va el diàleg", assenyala una representant del Comitè de Diplomàcia del KJA.¹³ És significatiu que Bağrıyanık forma part no només de la delegació kurda ampliada que es reuneix amb Öcalan (si bé no ha participat en totes les reunions) sinó també de la delegació que en format més reduït es desplaça a les bases del PKK a Kandil per transmetre la informació entre Öcalan i el lideratge del KCK.

Bagrıyanık no és l'única dona en el procés de diàleg formal, però sí l'única en qualitat explícita de representant del moviment de dones. No obstant això, atès el pes de l'agenda pels drets de les dones en el conjunt del moviment kurd, la pròpia presència d'altres dones kurdes suposa en si una visibilització important del paper de les dones kurdes en la història del moviment kurd i de les seves demandes. A més, aquestes altres dones de la delegació ocupen posicions de rellevància política i social en el propi moviment kurd, les seves històries de vida personals simbolitzen les de moltes dones kurdes i són agents de transformació que en els seus discursos generals recalquen també la lluita pels drets de les dones i els reptes específics que afronten les dones kurdes, reptes també dins de les seves pròpies comunitats. Algunes d'aquestes dones participants freqüents o puntuals en alguna de les modalitats de delegacions (delegació per a converses amb Öcalan, amb el Govern turc, amb la dirigència militar a Kandil o amb líders kurds iraquians) són la parlamentària kurda i número dos del grup parlamentari kurd Pervil Buldan, partícip a la delegació pràcticament des de l'inici del procés¹⁴; la també parlamentària kurda Leyla Zana, membre de la delegació que

aborda l'intercanvi d'informació entre Öcalan i el president de la Regió Autònoma del Kurdistan iraquiana, Massoud Barzani; i Gultan Kisanak, exparlamentària i co-presidenta del BDP i actual co-alcalde de Diyarbakir, capital simbòlica dels kurds de Turquia.¹⁵ Al seu torn, en la primera visita a Öcalan al gener de 2013 va participar la política kurda (BDP, HDP), advocada i activista Ayla Akat Ata, qui també fa ús freqüent d'un discurs de defensa dels drets de les dones.

En paral·lel, el KJA està bolcat també amb el procés, tant en relació al diàleg d'Imrali com en un sentit més ampli. Segons les seves pròpies representants, en el KJA es discuteix àmpliament sobre el procés de pau.¹⁶ Entre la dotzena de comitès temàtics que el KJA ha creat en la seva estructura organitzativa, un d'ells és el de Diplomàcia, que a més d'abordar temes vinculats al desenvolupament de relacions exteriors i aliances o altres aspectes també treballa de manera específica qüestions relatives al procés de diàleg de pau. Així mateix, tot i que per ara no hi ha altres òrgans específics de participació directa en el procés de pau formal, el procés de diàleg està present en el dia a dia de les dones mobilitzades i polititzades del moviment kurd en els seus diversos espais: en espais de trobada i formació, com les acadèmies;¹⁷ en manifestacions i actes de mobilització; i en els seus mitjans de comunicació, entre d'altres. I al mateix temps el procés de pau està present en el dia a dia de la majoria de població kurda, en tant que els impactes del conflicte van més enllà de la població que activament forma part del moviment kurd organitzat.

Més enllà de la participació de Bağrıyanık i altres dones en les delegacions que participen en el format de diàleg preparatori i l'apropiació del procés per part de les dones, està per veure si les altres demandes referides al format (participació igualitària en comissions, comissió específica de gènere) s'implementaran en una fase de negociacions reals, sigui en el marc del re-impuls al procés d'Imrali en l'etapa post-electoral o en futurs nous processos. Els mateixos interrogants afecten els mecanismes generalistes que estaven en discussió abans de les eleccions i que el president turc va desautoritzar (comitè local d'observació i

13. Gozde Engin, Comitè de Diplomàcia del KJA. Entrevista de grup. Diyarbakir, març de 2015.

14. Informació en clau de gènere sobre Pervil Buldan a Hurtas, Sibel. "From housewife to Kurdish peace negotiator", *Al-monitor*, 10 de març de 2015, <http://www.al-monitor.com/pulse/originals/2015/03/hurtas-wmn-pervin-buldan.html>.

15. Informació en clau de gènere sobre Gultan Kisanak a Zaman, Amberin. "One woman's journey from prisoner to mayor", *Al-monitor*, 23 de març de 2015, <http://www.al-monitor.com/pulse/originals/2015/03/turkey-woman-in-middle-east-gultan-kisanak.html>.

16. Elif Kaya, representant de la Coordinació del KJA, entrevista de grup. Diyarbakir, març de 2015.

17. Al març de 2015 existien quatre acadèmies de dones vinculades al moviment de dones kurdes, a Diyarbakir, Van, Sirnak i Mersin, per les quals han passat milers de dones, i estava prevista la propera obertura d'una acadèmia de dones a Istanbul. L'acadèmia de Diyarbakir comptava llavors amb 275 dones membres, a més de les dones que han passat per ella per participar en formacions o activitats. Entrevista de grup, Komeleya Akademiya Jinan a Amédé. Diyarbakir, març de 2015.

ampliació de l'equip d'Öcalan). Són mecanismes que requeririen de la participació de dones activament compromeses amb l'equitat de gènere o –en el cas de l'ampliació de presos a manera d'equip de Öcalan– de presos del PKK compromesos amb l'agenda de gènere. En tot cas, el seu futur queda ara en interrogant.

Una agenda de gènere en el procés de diàleg?

A més de les reivindicacions de participació en el procés de pau, pel que fa al contingut del procés les demandes del moviment de dones kurdes inclouen, segons assenyalen els seus representants, l'adopció de la perspectiva de gènere en totes les qüestions a negociar així com un èmfasi específic en diversos temes / demandes. En general, l'objectiu és situar les dones en el centre del procés.¹⁸ La combinació de transversalització del gènere i de demandes específiques té la seva correlació en les demandes relatives a la participació de les dones en el diàleg (representació paritària en estructures generals i comissió específica de gènere), com s'ha vist en l'apartat anterior.

En relació a transversalitzar el gènere en qüestions generals, des del moviment kurd de dones s'explicita entre d'altres la necessitat d'una nova Constitució no sexista, i la demanda de més poder per als governs locals (ex. concepte d'autonomia democràtica desenvolupat per Abdullah Öcalan) no només per donar resposta a les demandes d'autogovern en genèric sinó com a via per a la participació activa de les dones, per representar-se per si mateixes i discutir i decidir sobre tots els aspectes que els afecten com a dones.¹⁹ Al seu torn, en relació a demandes específiques, el moviment de dones destaca, entre altres, la qüestió de mesures contra la violència de gènere. És un tema especialment significatiu a la regió kurda de Turquia i al conjunt de Turquia –com ho és a altres àrees kurdes, l'Orient Mitjà i globalment–, en un context de fort arrelament patriarcal. En el cas de Turquia, l'increment de la violència contra les dones ha estat especialment greu. Només el 2014

els homes van matar a almenys 281 dones, segons estadístiques de Bianet.²⁰ En el 46% dels casos, el perpetrador va ser el seu marit, en un 16% familiars homes, en un 10% els seus amants o xicots. El 2013 havien estat assassinades 214 dones. En els cinc primers mesos de 2015, 120 dones van morir a mans d'homes a Turquia. Així, el continuum de la violència afecta totes les dones de Turquia, i s'afegeix i interacciona amb la violència específica patida per les dones kurdes al conflicte armat.

No obstant això, un dels reptes aparents encara pendent per al moviment kurd de dones és l'articulació de les seves demandes de manera que se'n faciliti la discussió i operacionalització en el procés de pau. En relació a aquests reptes sobre formulació de les demandes, Nazan Üstündağ assenyalava el 2013 que mentre el moviment kurd havia involucrat reeixidament a les dones en el procés, es pronunciava de manera menys freqüent sobre les demandes específiques de les dones. I Üstündağ es preguntava "Com s'articulen i es representen aquestes demandes? També, i què hi ha de les dones turques? I si influencien les polítiques del Govern turc? I per què no fer del gènere una qüestió sobre la pau a l'agenda de la societat civil?".²¹ Al seu torn, a més d'una major articulació de les demandes, tant transversals com específiques, sobresurt el repte de com reforçar la capacitat d'influència, com situar aquestes demandes al centre del debat, com evitar que siguin ignorades, relegades o buidades de contingut en la futura fase negociadora, donats els obstacles i resistències de gènere.

La Plataforma Women For Peace Initiative (WFPI), en la qual participa el propi moviment de dones kurdes així com dones de Turquia de diferents orígens i trajectòries, ha assenyalat també diverses demandes. Entre les incloses en el seu informe sobre el procés de pau al 2013,²² assenyalen l'elaboració d'un pla d'acció nacional en el marc de la resolució 1325 del Consell de Seguretat de l'ONU, la transformació de la constitució, l'obertura a la participació democràtica, la fi de les polítiques i pràctiques discriminatòries cap a la població kurda i les dones.

De manera més concreta, es planteja la necessitat de mesures que facin front a la discriminació patida

18. Elif Kaya, representant de la Coordinació del JKA. Entrevista de grup. Diyarbakir, març de 2015.

19. Gonul Kaya, representant del moviment de dones kurdes. Entrevista amb l'autora, Brussel·les, febrer de 2015.

20. Més informació sobre estadístiques de violència contra les dones a Turquia a: <http://www.bianet.org/english/women/161679-male-violence-2014-infographic>.

21. Üstündağ, Nazan. "Gendering Negotiations: Some notes on the Peace Process between the Turkish State and the PKK". 2013, http://www.academia.edu/4762076/Gendering_Negotiations_Some_notes_on_the_Peace_Process_between_the_Turkish_State_and_the_PKK

22. Women For Peace Initiative. *Report on the Process of Resolution 2013. Women's Approach to the Peace Process. Suggestions for a Lasting Peace*. WFPI, 2013.

per les dones: garanties per a l'educació en llengua materna i per a l'ús del kurd en el sector públic, l'adopció de polítiques socials amb dimensió de gènere que reverteixin la discriminació contra les dones, garanties constitucionals per a la igualtat de gènere en tots els àmbits, mesures per a la igualtat de gènere en la representació en tots els àmbits, inclòs el polític. Qüestions relatives a la violència comesa contra les dones en el marc del conflicte: demandes d'exclusió davant beneficis d'amnisties o d'un altre tipus als qui hagin comès violacions o assetjament sexual durant la guerra, en presons o situacions sota custòdia; i demandes d'investigació i enjudiciament per a aquests perpetradors. Altres qüestions relatives a les vides de les dones: creació de condicions per al retorn a les poblacions d'origen, compensacions justes, investigació i enjudiciament dels responsables de desaparicions forçades i assassinats no aclarits, identificació de fosses comunes, entre d'altres. Temes relatius a la dignificació i seguretat psicològica de les dones: l'adopció de mesures que posin fi a les pressions psicològiques contra les dones que suposen les pràctiques i polítiques de denigració, trivialització i infravaloració de les pèrdues sofertes per les dones. Qüestions sobre el sector de seguretat: demandes de reforma del sector de seguretat amb perspectiva de gènere i d'infància en totes les ciutats i pobles. En el marc d'aquestes demandes s'inclou també l'exigència de formació de gènere per al personal de l'administració civil, la derogació del sistema de guàrdies rurals (força paramilitar), el desminatge, la fi de les polítiques de construcció de nous llocs i bases militars, mesures de construcció de confiança, alliberament de preses polítiques.

Així mateix, la WFPI ha articulat demandes al voltant de diversos eixos: canvis constitucionals; veritat i memòria; reforma del sector de seguretat des de plantejaments de gènere i enfocada a la seguretat humana; drets lingüístics; desmantellament del sistema de guàrdia rural (força paramilitar); desmilitarització; fi de la impunitat; qüestions relatives a relacions de propietat i seguretat social; situació de discriminació múltiple de les dones kurdes, incloent de manera especial les dones kurdes desplaçades a l'oest de Turquia i els seus fills i filles.

Es tracta de demandes que situen al centre no només les causes generals de fons del conflicte sinó també el règim de gènere subjacent en el conflicte i que comporta impactes específics sobre homes i dones. Des d'aquesta perspectiva, les desigualtats de gènere com a element central en les causes, materialització i conseqüències del conflicte (sobre com la guerra impacta a homes i dones i sobre els diversos sectors d'homes i dones) han de ser abordades per tant en el procés de pau.

Factors d'oportunitat per al procés de diàleg en clau de gènere

Són diversos els factors d'oportunitat que conflueixen al voltant de la qüestió kurda en relació a la dimensió de gènere i que obren finestres d'oportunitat per a que el procés de pau resulti també un procés de transformació cap a relacions de gènere més equitatives. Alhora, hi ha també molts obstacles, incerteses i factors de risc.

Respecte a les finestres d'oportunitat, cal destacar el caràcter consolidat del moviment de dones kurdes en el moviment kurd. Això respon i es recolza en la història del moviment de dones kurdes, en les estructures no mixtes i mixtes, les mesures específiques de discriminació positiva i de participació equitativa (ex. quotes de gènere, co-lideratge a tots els nivells), l'autonomia del moviment de dones kurdes per a l'elecció de les seves representants –impedint així designacions de dones amb dimensió merament simbòlica o buida de contingut–, la generalització del discurs de gènere en el conjunt del moviment kurd, el suport del màxim líder del moviment, Abdullah Öcalan, a l'agenda de gènere –segons afirmen el moviment de dones kurdes–, entre altres factors.

D'altra banda, malgrat etapes passades de major distància o fins i tot de manca d'entesa o confrontació de postures entre el moviment de dones kurdes i els moviments feministes turcs, en aquests últims anys s'han incrementat les relacions, els ponts i les aliances. La WFPI és un exemple d'espai de treball comú fructífer i enfocat de manera específica –encara que no exclusiva– a la resolució del conflicte des d'una perspectiva de gènere. Entre altres factors, aquest major espai de cooperació feminista intercomunitària s'ha vist facilitat per l'increment de vincles de solidaritat després de la crisi de Síria, l'ofensiva d'ISIS contra les dones i el setge a Kobane, amb greus impactes i riscos per a les dones i amb un paper molt destacat de les dones en la mobilització local kurda i intercomunitària davant ISIS, segons assenyalen des del propi moviment de dones kurdes.

Al seu torn, el nou context polític a Turquia i l'escenari postelectoral podrien contribuir a més vincles entre dones kurdes i turques i d'altres minories, a múltiples nivells, incloent el polític en l'àmbit parlamentari. D'entrada, la superació del llindar electoral del 10% pel partit pro-kurd HDP suposa un augment significatiu de les dones kurdes al Parlament turc. Entre 2014 i 2015 s'ha incrementat també la mobilització social intercomunitària contra la violència contra les

dones, després de greus casos que han tingut ressò estatal i internacional, entre ells l'assassinat d'Özgecan Aslan.²³ Aquest és un tema que afecta totes les dones de Turquia, al voltant del qual dones de diverses trajectòries i sensibilitats polítiques s'han mobilitzat i que és també un tema present en les demandes de les dones relatives al procés de pau. En la nova conjuntura política, aquesta onada de mobilitzacions i empoderament contra la violència contra les dones pot ser un element més de creació de ponts i de mobilització en demanda d'una pau substantiva amb dimensió de gènere.

Des d'una perspectiva de mitjà termini que surti del *zoom* del moment concret, s'albiren certs marges de maniobra pel que fa a la dimensió de gènere en el procés de pau. Malgrat els obstacles de pes a la participació de Bağrıyanık, la seva participació va ser finalment acceptada pel Govern turc. És a dir, no va ser un mur infranquejable i el propi moviment kurd no va desistir d'aquesta demanda. El mateix moviment de dones pot aprofundir en la reflexió sobre les dificultats i els factors que el van fer possible, de cara a l'impuls de la dimensió de gènere en fases pròximes de les converses de pau. Aquest mateix cert marge de maniobra podria explorar-se amb vista a les discussions de gènere sobre possibles nous mecanismes generals (ex. dimensió de gènere d'un possible comitè local d'observació). És a dir, en paral·lel als intents de crear una futura comissió específica de gènere i de transversalitzar la dimensió de gènere en l'agenda i discussions de tot el procés, seria estratègic pensar en clau de gènere els possibles nous mecanismes formals.

Tot i la incertesa en què ara pot sumir-se el procés en la fase post-electoral, existeix també marge i oportunitat per generar aliances internacionals, generar interès i suports al procés en clau de gènere per part d'actors internacionals de gènere –institucionals, *practitioners*, *grassroots*– i, per tant, que aquests donin suport o promoguin en l'etapa actual o futura espais d'acompanyament, d'intercanvi d'experiències i aprenentatges i de promoció d'estratègies per a la participació i incidència en la taula negociadora i en el procés de pau i de transformació en sentit més ampli.

Per l'abast que té la dimensió de gènere en el moviment kurd, el procés de pau podria necessitar d'acompanyaments locals i possiblement internacionals en clau de gènere si es situa a aquesta dimensió en el centre del procés o, almenys, es promou la seva integració. La disseminació

d'informació sobre experiències en clau de gènere d'altres processos de pau i postbèl·lics (ex. DDR, justícia transicional, reptes relatius a violència contra les dones en fases postbèl·liques, dimensió de gènere dels processos econòmics postbèl·lics, etc.), tant en relació a èxits com a retrocessos i experiències negatives, pot ser de gran utilitat ja en el moment actual, per preparar temes i processos que hauran d'abordar-se més endavant. Són molts els casos internacionals de regressió de gènere així com d'experiències negatives en els processos de DDR per a dones que havien participat en guerrilles amb o sense agendes de gènere. El moviment de dones kurdes afirma ser conscient d'aquests riscos. Hi ha, per tant, finestres d'oportunitat per promoure intercanvis d'aprenentatges i acompanyaments en aquest sentit.

Obstacles, riscos i reptes des d'una perspectiva de gènere

Existeixen nombrosos obstacles i incerteses que envolten el procés en clau de gènere. En primer lloc, els interrogants sobre el propi procés de diàleg. L'enorme fragilitat del procés en l'etapa anterior a les eleccions i l'escenari polític d'incertesa després de les eleccions generals de juny situen a la qüestió kurda en una nova fase d'interrogants. Està per veure quin nou escenari governamental succeirà a la fins ara majoria absoluta de l'AKP i com s'abordarà la solució de la qüestió kurda. No està garantida la continuïtat del procés exploratori i menys encara el seu avanç cap a negociacions formals. El precedent d'enorme fragilitat del procés d'Imrali no és un indicador esperançador per al futur de la solució al conflicte. Tampoc ho és la postura poc entusiasta d'altres actors polítics (ex. CHP) al voltant de la recerca de solucions dialogades. A més, la major exposició del procés de solució a Turquia als vaivens regionals –especialment per la crisi a Síria i l'evolució de les àrees kurdes de Síria– afegeix incertesa i vulnerabilitat.

En aquest context d'inestabilitat regional, no són poques les veus que plantegen la necessitat d'un canvi d'aproximació de Turquia al PKK: opció de negociacions per a la fi de la lluita armada del PKK contra Turquia i garanties de seguretat per a Turquia dins del país i en els seus fronteres; és

23. L'estudiant kurda Özgecan Aslan va ser assassinada després de resistir a un intent de violació en un mini bus a la província de Mersin (sud) al febrer de 2015. El seu assassinat va mobilitzar protestes en nombroses localitats de Turquia contra la violència de gènere i en defensa dels drets de les dones. Entre les iniciatives socials que van seguir, s'inclou la visibilització i denúncia a través de xarxes socials de la violència quotidiana contra les dones al país (#sendeanlat, que pot traduir-se com "explica la teva història també").

a dir, el pas de percebre al PKK com amenaça a actor amb el qual poder coexistir o, fins i tot en un futur, cooperar en àrees d'interès comú un cop transformat en actor legal. La dificultat rau en la profunda desconfiança mútua i les dificultats de l'intercanvi: Està disposada Turquia a una transformació que doni resposta a les demandes kurdes? Està disposat el PKK a abordar les demandes de Turquia relatives a la fi de la violència, ordre públic i de preeminència d'un marc legal de Turquia –marc legal reformat– al qual hauria d'integrar-se i adequar el PKK –actor fins ara amb el seu propi sistema? En definitiva, la incertesa sobre la pròpia continuïtat del procés de diàleg suposa molts interrogants a curt termini, i per tant també interrogants sobre una solució de pau en clau de gènere.

Tant si es reimpulsa el diàleg a curt termini o s'inicien nous diàlegs en etapes futures, les estructures patriarcal de l'Estat turc i dels seus principals actors polítics es preveuen com obstacles complicats en clau de gènere. En el cas de l'AKP –principal partit a les eleccions generals de juny malgrat haver perdut la majoria absoluta–, el seu conservadorisme de gènere ha implicat resistències clares a la participació del moviment de dones kurdes. Està per veure si un nou escenari polític amb actors governants diferents a l'AKP suposaria major facilitat o obertura a la participació activa de les dones en el procés de pau o, per contra, resistències similars. I és encara incert si en una nova etapa de govern en situació de menor poder, l'AKP flexibilitzaria la seva posició davant de nous factors o empentes en clau de gènere.

Sense un nou impuls de gènere, el mecanisme de gènere aconseguit –la presència d'una representant del moviment de dones a la delegació kurda que participa al diàleg– haurà de fer front a massa reptes. Idealment, s'hauria de veure reforçat per nous mecanismes formals o informals de gènere que facin possibles els objectius de transformació i equitat de gènere. El caràcter fins ara de fase embrionària del procés d'Imrali, sense haver-se pogut donar el pas a negociacions substantives, suposa que encara hi ha molts interrogants sobre com el moviment kurd acabarà articulant més àmpliament les seves demandes específiques de gènere (tant de nous mecanismes com de contingut d'agenda) i quin lloc o prioritat els donarà a una propera etapa. Si l'agenda dels drets de les dones ocupa el lloc central que el moviment kurd reivindica en la seva retòrica, aquesta agenda ha de ser també central en el procés negociador i no només un tema afegit. Així, la indivisibilitat defensada al voltant de la dimensió nacional i feminista de la

lluita kurda afrontarà reptes importants en la nova etapa. Per a això, el paper del moviment de dones kurdes al moviment kurd pot ser clau.

Altres dificultats i reptes tenen a veure amb la complexitat del mapa d'actors de dones kurdes i de moviments i grups de dones a Turquia i les dificultats de relació històricament entre els diversos sectors. La participació d'una representant del moviment de dones kurdes vinculat al PKK al procés de diàleg d'Imrali suposava la presència d'una de les veus de dones –la del massiu moviment kurd de dones vinculat al PKK–, si bé el context real és polifònic. Així, es corre el risc que el procés de diàleg en clau de gènere no sigui totalment inclusiu pel que fa a la participació de les dones i que reflecteixi cert biaix cap a les dones del PKK. Les relacions entre el PKK i sectors autònoms de dones kurdes situades fora del moviment de dones del PKK no sempre han estat fàcils, en un context d'elevada politització i tensió vinculada al conflicte armat, que ha implicat pressions del PKK sofertes per alguns sectors de dones kurdes no vinculades a aquest.²⁴ És un tema poc present en els debats, per la forta càrrega política que envolta la qüestió kurda i per la posició del PKK com a organització preeminent al sud-est de Turquia, amb àmplies bases socials. En tot cas, en els últims anys hi ha hagut intents d'interacció entre sectors de dones vinculades i no vinculades al PKK, establint vies de comunicació. Per això, les relacions intrakurdes són una àrea que presenta reptes significatius pel que fa a construcció de pau i dimensió de gènere, malgrat la seva menor presència en les agendes, discursos i debats públics.

A més, això ha deixat poc espai a les àrees kurdes per a les preguntes sobre els dilemes de gènere i la militarització en les files kurdes. Les narratives al voltant del martiri, al sacrifici militar i la crida a la mobilització militar kurda són elements freqüents en el moviment kurd i en el moviment de dones kurdes, vinculats a la preeminència del PKK com a organització polític-militar hegemònica en el sud-est, amb àmplies bases socials del PKK davant un context de greu llegat de violència estatal contra la població kurda, reduint-se l'espai per a altres veus o per qüestionaments al militarisme dels actors. Es tracta de qüestions complexes, davant el rerefons del conflicte no resolt i del llegat de la guerra.

D'altra banda, les relacions entre els moviments feministes de dones turques i el moviment de dones kurdes vinculat al PKK també han estat complexes, amb fases d'antagonisme, vinculat a múltiples factors (ex. incomprensió dels moviments de dones turques cap a la dimensió etnopolítica del conflicte

24. Entrevistes a Turquia i comunicació per email amb feministes kurdes i internacionals, 2010, 2015.

i cap a les discriminacions i violències específiques exercides contra les dones kurdes en tant que kurdes; distància cap a les dones del PKK davant l'ús de la violència del PKK i violència exercida també contra civils; etc). No obstant, segons assenyalen des del propi moviment de dones kurdes, les relacions entre feministes turques i feministes del moviment kurd han millorat i s'està en fase d'una major comunicació i aliances, especialment després de la crisi de Kobane a Síria.

Aquesta diversitat de veus de dones, fins ara no reflectida en el procés de diàleg oficial, és un repte complex d'abordar, però que podria enriquir summament el procés des d'una perspectiva de gènere. Es tracta d'un repte també per al propi moviment de dones kurdes, que sí que participen en el procés formal i que són actualment l'actor catalitzador de la dimensió de gènere en el diàleg amb l'Estat turc. El reconeixement de la diversitat i el diàleg entre dones de posicions diferents (inclòs oposades) ha enriquit altres processos de pau en altres països en el marc de mecanismes formals i informals i ha permès reforçar les agendes comunes de gènere.

Conclusions

La qüestió kurda a Turquia, amb orígens arrelats en les estructures uniformitzadores, militaristes i patriarcals de l'estat turc enfront d'una realitat identitària plural, ha evidenciat al llarg de la seva història una dimensió de gènere significativa, amb impactes específics de gènere (ex. rols i narratives de gènere, tot i que també qüestionats; ús de la violència sexual i violència contra les dones com a arma de guerra; impactes específics del desplaçament forçat de població sobre les dones; feminització de la pobresa vinculada a la discriminació econòmica contra les àrees kurdes, etcètera). Al mateix temps, les dones també han sigut subjecte actiu a la qüestió kurda, amb múltiples estratègies, des de la lluita armada fins a les estratègies polítiques i socials, de desobediència civil no violenta i de promoció de sortides negociades a la guerra. En la seva evolució i consolidació com a moviment de dones, amb estructures mixtes i pròpies, les dones kurdes s'han assegurat una veu pròpia al moviment kurd.

En contrast amb la suposada neutralitat de gènere dels diversos intents de diàleg de pau, aquests han estat sempre marcats pel gènere. En el marc

del darrer intent de procés de pau, l'anomenat Procés d'Imrali, el moviment de dones kurdes s'ha mobilitzat per reclamar la seva participació directa al procés així com per donar visibilitat a les seves demandes específiques, incloent un nou marc legal constitucional no sexista; descentralització del poder polític com a via i garantia per a una major participació de les dones en l'espai polític proper i major autonomia de decisió; seguretat humana en clau de gènere, que inclou prioritització de la lluita contra la violència contra les dones, entre altres; i transversalització de la dimensió de gènere en tots els temes, entre les principals demandes.

El procés de pau ha hagut de fer front a nombrosos obstacles generals (fragilitat de format i procediment del propi procés de diàleg, incerteses sobre la voluntat real d'una sortida dialogada, volatilitat regional, tensions polítiques i socials vinculades en part al cicle electoral a Turquia), que han dificultat el pas a negociacions reals, així com obstacles i resistències específics a la participació de les dones i a la integració d'una mirada de gènere amb objectius d'equitat de gènere. Aquests riscos i obstacles acompanyaran molt probablement al diàleg a l'etapa postelectoral o, en cas de fallida del diàleg actual, en properes etapes. Al mateix temps, hi ha hagut avanços i finestres d'oportunitat que han estat aprofitades. Així, el moviment de dones kurdes ha aconseguit finalment presència directa i formal al procés de diàleg i ha avançat en la seva articulació i formulació de demandes específiques, evidenciant també que les transformacions de gènere a la taula de diàleg requereixen de processos i mesures més amplis (ex. mesures específiques en els entorns més amplis per promoure transformacions de gènere, com quotes, co-lideratges i estructures pròpies; aliances a molts nivells, participació activa de les dones en la promoció de les agendes de gènere en els actors en conflicte i en els societats en conflicte) per tal que donin fruits i obrin les portes a la possibilitat de que siguin sostenibles. A la vegada, són molts els reptes en clau de gènere als quals s'haurà de fer front, incloent els relatius a consolidar o ampliar la participació de les dones a través de nous mecanismes, formals o informals, o vies d'influència en el procés; així com reptes vinculats a la construcció de més espais de diàlegs intra i intercomunitaris en clau de gènere per tal d'aprofundir en les demandes de gènere i en la construcció d'una pau inclusiva i polifònica. En definitiva, des d'una perspectiva de gènere s'estan produint transformacions, espais i processos que, tot i els nombrosos obstacles, obren finestres d'oportunitat per a una construcció de pau inclusiva i feminista.

Recomanacions

A actors polítics internacionals amb mandat de gènere (ONU, UE, governs individuals, organismes intergovernamentals regionals)

- Implementar o aprofundir en la implementació dels compromisos propis relatius a la Resolució 1325 i l'agenda de dones, pau i seguretat en les estructures pròpies a Turquia.
- Incorporar l'agenda de dones, pau i seguretat en el diàleg polític amb Turquia.
- Donar suport i finançar espais d'intercanvi d'experiències de dones en processos de pau en què participin dones de Turquia i d'altres contextos internacionals.
- Expressar reconeixement i suport públic substantiu als passos que donin les parts en conflicte en relació a l'agenda de dones, pau i seguretat (ex. en el seu moment la incorporació de Ceylan Bağrıyanık a la delegació kurda).
- Intensificar els contactes i reunions amb els grups i moviments de dones a Turquia, tant vinculats al PKK, com altres sectors feministes turcs i kurds i d'altres minories, per a un major coneixement de les necessitats de les dones de Turquia.
- Promoure i donar suport als espais de diàleg de dones intercomunitaris i intracomunitaris.

A actors internacionals de l'àmbit de la mediació i la facilitació

- Organitzar espais d'intercanvi d'experiències de dones en processos de pau en què participin dones de Turquia i d'altres contextos internacionals. Promoure espais sostenibles en el temps d'intercanvis i aprenentatges.
- Acompanyar al moviment de dones kurdes pel que fa a la integració de l'agenda de dones, pau i seguretat en el procés de diàleg entre Turquia i el PKK.
- Incorporar l'agenda de dones, pau i seguretat en les iniciatives internacionals generals de suport al diàleg entre Turquia i el PKK.
- Anticipar futurs temes clau des d'una perspectiva de gènere (ex. reintegració d'ex guerrilleres kurdes, violència sexual, retorn de població desplaçada, justícia transicional) i crear espais i vies d'intercanvi de recursos i bones pràctiques entre dones d'altres països i de Turquia i entre actors *practitioners* de gènere i actors locals.

Bibliografia

ALTINAY, AYŞE GÜL, *The myth of the military-nation. Militarism, Gender and education in Turkey*, Palgrave Macmillan, 2004.

ÇANDAR, CENGİZ, 'Leaving the mountain': How may the PKK lay down the arms? Freeing the Kurdish question from violence, TESEV, 2012.

ESCOLA DE CULTURA DE PAU, "Turquía" a Base de Datos sobre Conflictos y Construcción de Paz. <http://escolapau.uab.es/conflictosypaz/ficha.php?idfichasubzona=166¶midioma=0>

GARETH JENKINS, "The Rising Bar: Prospects for the Kurdish Issue after the Turkish General Election", *Turkish Analyst*, vol. 8, no.10, 2015.

HURTAS, SIBEL, "From housewife to Kurdish peace negotiator", *Al-monitor*, 10 de març de 2015, <http://www.al-monitor.com/pulse/originals/2015/03/hurtas-wmn-pervin-buldan.html>

KURDISH HUMAN RIGHTS PROJECT, *The increase in Kurdish women committing suicide*, European Parliament, Directorate General Internal Policies of the Union, Policy Department C, Citizen Rights and Constitutional Affairs, PE. 393.248, juny de 2007

MCDOWALL, DAVID, *A Modern History of the Kurds*, I.B. Tauris, 2009.

PHILLIPS, DAVID, *The Kurdish Spring: A New Map of the Middle East*, Transaction Publishers, 2015.

ÜSTÜNDAĞ, NAZAN, "Gendering Negotiations: Some notes on the Peace Process between the Turkish State and the PKK", 2013, http://www.academia.edu/4762076/Gendering_Negotiations_Some_notes_on_the_Peace_Process_between_the_Turkish_State_and_the_PKK

ZAMAN, AMBERIN, "One woman's journey from prisoner to mayor", *Al-monitor*, 23 de març de 2015, <http://www.al-monitor.com/pulse/originals/2015/03/turkey-woman-in-middle-east-gultan-kisanak.html>.

YILDIZ, KERIM. *The Kurds in Turkey. EU accession and Human Rights*, Pluto Press, 2005.

WOMEN FOR PEACE INITIATIVE, *Report on the Process of Resolution 2013. Women's Approach to the Peace Process. Suggestions for a Lasting Peace*. WFPI, 2013.

Escola de Cultura de Pau (UAB)

L'Escola de Cultura de Pau (ECP) és una institució acadèmica d'investigació per la pau que es troba a la Universitat Autònoma de Barcelona. Es va crear el 1999 amb l'objectiu de promoure la cultura de pau a través d'activitats de recerca, diplomàcia paral·lela, formació i sensibilització. Els seus principals àmbits de treball inclouen l'anàlisi de conflictes, processos de pau, crisis humanitàries, gènere, drets humans i justícia transicional i l'educació per la pau.

Els àmbits d'acció de l'Escola de Cultura de Pau són:

- **Investigació.** Les àrees d'investigació de l'ECP inclouen els conflictes armats i les crisis sociopolítiques, els processos de pau, el Dret Internacional Humanitari i la justícia transicional, la dimensió de gènere, les crisis humanitàries i l'educació per la pau.
- **Diplomàcia paral·lela.** L'ECP promou el diàleg i la transformació de conflictes a través d'iniciatives de diplomàcia paral·lela, incloent tasques de facilitació amb actors armats.
- **Serveis de consultoria.** L'ECP porta a terme serveis de consultoria per a institucions locals i internacionals.
- **Educació i formació.** El personal investigador de l'ECP imparteix classes en cursos de grau i postgrau en universitats catalanes, inclosa la diplomatura en Cultura de Pau, el títol de postgrau que la mateixa ECP ofereix a la Universitat Autònoma de Barcelona. Així mateix, s'ofereixen classes i tallers en temes específics, com l'educació en i per al conflicte i la sensibilitat al conflicte.
- **Sensibilització.** Les iniciatives de l'ECP en matèria de sensibilització inclouen activitats dirigides a la societat catalana i espanyola, entre aquestes col·laboracions amb mitjans de comunicació.

Escola de Cultura de Pau

Parc de Recerca, Edifici MRA,
Plaça del Coneixement,
Universitat Autònoma de Barcelona
08193 Bellaterra,
Cerdanyola del Vallès (Espanya)
Tel: +34 93 586 88 48/ 93 586 88 42;
Fax: +34 93 581 32 94
Email: pr.conflictes.escolapau@uab.cat
Web: <http://escolapau.uab.cat>

Parc de Recerca, Edifici MRA,
Plaça del Coneixement,
Universitat Autònoma de Barcelona
08193 Bellaterra,
Cerdanyola del Vallès
(Espanya)

Tel.: +34 93 586 88 48
Fax: +34 93 581 32 94
escolapau@uab.cat
<http://escolapau.uab.cat>